

СОФИЙСКИТЕ ЖИЛИЩНИ СГРАДИ НА АРХ. ПЕНЧО КОЙЧЕВ

Валентина Върбанова

Творчеството на арх. Пенчо Койчев е много богато на архитектурни шедеври, останали трайно в историята на българската архитектура от първата половина на XX в. Обикновено предмет на проучвания от страна на изследователите са неговите обществени сгради. За тях е писано много. Може би изкуствоведите са в дълг към архитекта по отношение на архитектурно-художествения синтез в неговите произведения. Те присъстват във всяка негова творба, а повечето от тях са дело на самия автор на проекта. Жилищното строителство на арх. Пенчо Койчев е по-слабо проучено. То остава някак си в сянката на мощното му архитектурно присъствие в монументалните обществени сгради. Проследявайки неговия творчески път по години, прави впечатление, че проектирането и строителството на жилищни му сгради, съвпада с кратките творчески периоди, когато той работи като архитект на свободна практика. Винаги заемал важни ръководни постове по министерства, може би това са били периоди на негови творчески отпуски и пълноценно отдаване на удоволствието да проектираш. Едно може да се твърди, че независимо от значимостта и параметрите на обекта, той еднакво отговорно е подхождал към поставената задача. Неговите жилищни сгради са разпознаваеми по отношение на авторство и носят белезите на творческото му кредо, от цялото – до детайла.

В настоящото изложение са подбрани четири творби от жилищното строителство на арх. Пенчо Койчев, построени през различни години, като развитието на типа е проследен хронологично. Те са различни и малко проучени. Част от тях са претърпели промени в строителната си история, като са загубили частично първообраза си, а оттам донякъде и творческия замисъл на автора. Особено актуално е това твърдение по отношение на интериорите, в повечето случаи проектирани от автора. Две неща обединяват подбраните примери. Първият общ признак е, че те, независимо от промените във времето, все още носят белезите на новаторство в почерка на автора, изразено в прилагането на национално-романтичните елементи в българската архитектура. Втората причина за подбора, която се явява следствие от първия общ признак, е, че представените жилищни сгради на арх. Койчев са оценени по достойнство и са обявени за недвижими културни ценности – архитектурно-строителни, а някои от тях и исторически.

Обр. 1. Жилищна сграда на Чекаларов, ул. „Шипка“ № 50. Северна фасада

Жилищната сграда на ул. „Шипка“ № 50 е известна като къщата на Чекаларов, или б. къща на Иван Спасов. Тя заема неголям парцел в кв. „Докторски паметник“ и по време на нейното изграждане това са имоти, раздадени от Висшето училище (Софийски университет) за построяване на еднофамилни жилищни сгради за нуждите на преподавателите. Известно е завещанието на братята Евлоги и Христо Георгиеви и дарените от тях земи на университета, които са достигали в източна посока до Перловската река. Сега жилищната сграда е в нова среда, но минавачът по ул. „Шипка“ винаги се заглежда в нея, заплепен

от компактният, разчленен обем. Сградата е строена около 1907 г. и може да се твърди, че между софийските жилищни сгради на арх. Пенчо Койчев, тя най-силно носи белезите на национално-романтичното направление в архитектурните стилове от началото на ХХ в. Строителното петно в парцела е застроено със силно раздвижен и добре пропорциониран архитектурен обем, който макар, че има скромни пространствени параметри, прилича на малък замък. За съжаление през 1971/1972 г. прозорците в таванския етаж са разширени и това създава известна дисхармония по отношение на оригиналните, засводени прозоречни отвори, които са силно издължени и подчертани с обрамчване от мазилка. Частичната штукатурна украса над ъгловите прозорци, обшивката под стрехата и дървеното членение на етажа над еркера подсилват романтичното настроение във възприемането на малкия жилищен шедовър. Еркертът на северната фасада по ул. „Шипка“ е голямата находка на обемно-пространственото решение и нещо като „намигване“ от страна на автора. Той не излиза силно напред, но създава необходимата пластика и най-вече балансира равновесието в асиметричната фасадна композиция. Нямаме необходимите данни за планово-пространствената схема, но се знае, че тя е била вестибюлна. За

голямо съжаление оригиналните стенописи в някои от стаите още през 1978 г. са заличени чрез баданосване. Те са били с геометрични орнаменти, възможно е да са били проектирани и от самия автор¹.

Кахлените печки в помещенията също към посочената година вече са били съборени. Къщата дълги години се е ползвала за настаняване под наем от „Софжилфонд“. Това безспорно е оказала негативно влияние върху нейното стопанисване и поддържане.

По времето, когато арх. Петко Койчев строи своята собствена къща на бул. „Дондуков“ № 66 (сега № 46) през 1909 г., той е началник на бюро за зданията при Дирекцията на постройките на железниците и пристанищата към Министерството на обществените сгради. Този пост той заема между 1906/1914 г. Следва известно прекъсване поради излизане на свободна практика, но арх. Койчев отново се връща на министерския пост и служи там до 1919 г. Жилищната сграда на бул. „Дондуков“ е построена при сключено застрояване и днес се намира в променена градоустройствена ситуация след последната война. Тя е семейна къща и все още се обитава от неговите наследници. Застрояването заема издължено строително петно при една симетрична планова схема, първоначално в два етажа. През 30-те години на ХХ в. е надстроен последният етаж, което нарушава общото пространствено въздействие и изявата на триъгълния фронтон над главния корниз. Не биха могли да се посочат други съществени намеси в планово и пространствено отношение, освен едноетажните пристрояванията в дълбочината на парцела, които не са съществени. Разпределенията по етажи са функционални, с търговска част (дюкан) и ателие на архитекта на партера, а в етажите е жилищната част. Красива, вита, каменна стълба свързва двата етажа. Жилищната част е с вестибюлна планова схема и връзка чрез външна стълба с двора. Пристрояването на стълбата е по-късно и съвпада с надстрояването на сградата. Таблени, двукрили врати свързват веестибюла със стаите. Вероятно някои от тях са били остъклени. В обемно-пространственото изграждане на северната фасада към бул. „Дондуков“ съзнателно е търсено пластично решение с еркерното издаване от етаж. Между еркерите е формирана лоджия, обслужваща двете стаи. Влиянието на национал-романтизма в архитектурата на жилищната сграда се проявява при изразните средства, използвани при изграждането на лоджията. Парапетът ѝ е от рязани дъски, поддържан от две елегантни колонки със стилизирани възглавници. Четат се елементи от Българското възраждане, творчески пресъздадени от автора в жилищната архитектура от началото на ХХ в. Като

¹ Жилищна сграда, б. на Ив. Спасов, под № 807 в списъка за ЦГЧ, кв. 556, архитектурен ПК, обявен в ДВ бр. 40/1978 г., категория „местно значение“, паспорт от 1988 г., НИПК

Обр. 2. Ситуация на застрояването по ул. „11 август“

лянов³. Новото е, че на този проект може да се погледне като на прототип на секционното жилищно строителство. По това време в София все още няма жилищни кооперации. В историята на архитектурата е прието да се счита, че арх. Лазар Парашкеванов е бащата на кооперативното жилищно строителство у нас. Това е така, той има прекрасни кооперации в София, но построени малко по-късно, към началото на 20-те години на XX в. В случая с трите жилищни сгради на ул. „11 август“ на №№ 5, 7, 9 е налице първият успешен опит да се обединят три секции със самостоятелно развити жилища по етажи. На ниво терен отделните обеми са разположени при свободно застрояване, като всяка една от тях чрез дълъг проход към улицата се свързва с двора. На ниво етаж, обаче сградата е решена като цялостен обем. За съжаление надстрояването над втория етаж през 1958 г. не е съобразено с общото ѝ пространствено въздействие. Търсено е решение за обединяване между етажите чрез еркереите от надстройката с общ балкон, но резултатът никак не е убедителен и е много далеч от прецизния детайл по фасади, създаден от арх. Койчев. Така,

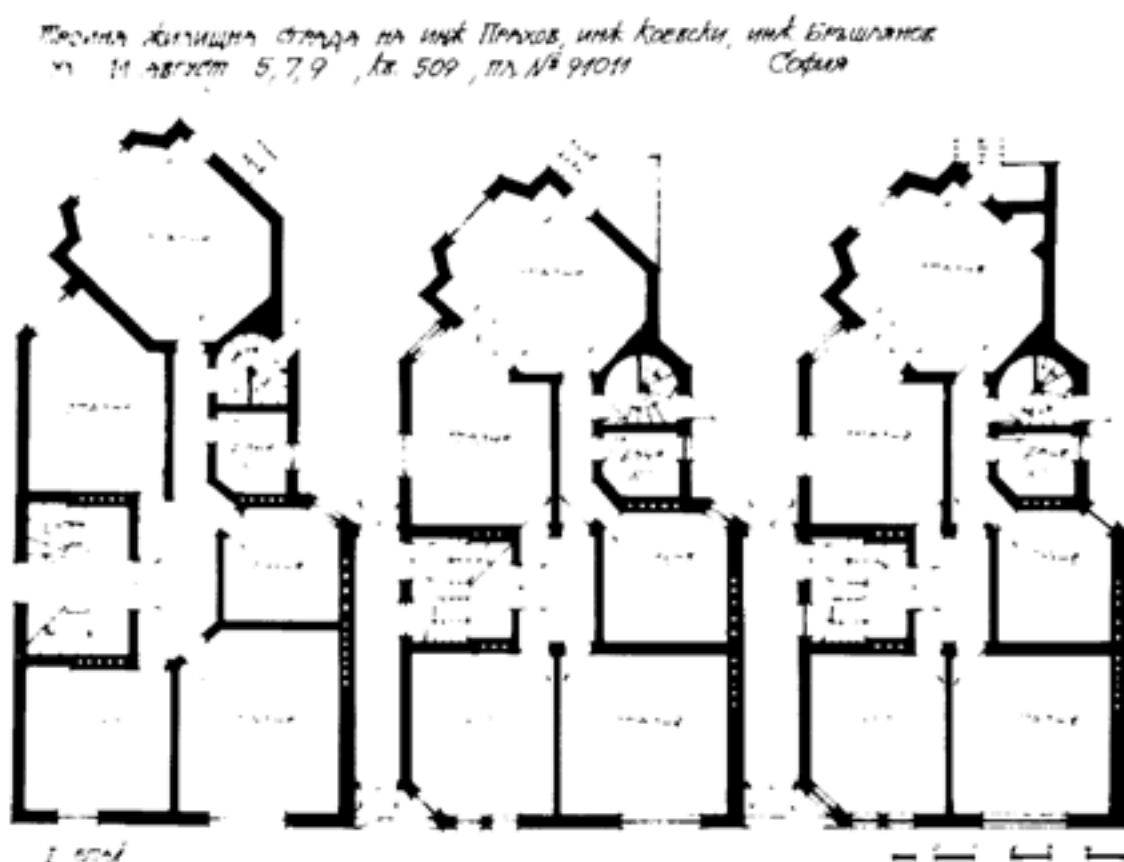
² Жилищна сграда на арх. П. Койчев, под № 711-а в списъка за ЦГЧ, кв. 509, архитектурен и исторически ПК, декл. с п. № 2657/ 1988 г., категория „местно значение“, паспорт от 1988 г., НИПК.

³ Жилищна сграда, б. на инж. Прахов, под № 711 в списъка за ЦГЧ, кв. 509, архитектурен ПК, декл. с п. № 2657/ 1988 г., категория „местно значение“, паспорт от 1988 г., НИПК.

цяло сградата притежава висока степен на запазена автентичност. Тя е наситена с много история и присъствието в нея на исторически личности и събития. Поради тази причина, освен че е архитектурен паметник, тя има значимостта и на исторически. Много скоро на фасадата ѝ към бул. „Дондуков“ ще бъде поставена мемориална плоча, която ще разказва за нейния автор и неговите наследници, защото и между тях има заслужили хора².

В близост до собствената си къща (в същия кв. 509) арх. Койчев проектира и строи през 1914 г. нещо ново и много интересно. Това е тройната жилищна сграда на инженерите Прахов, Коевски и Бръшлянов³.

както е била замислена от автора, или поне до промените по нея през 1958 г., секционната жилищна сграда е била решена по отношение на образа отново с изразните средства на националния романтизъм. Сега това най-отчетливо си личи при аркадата от балкона на първи етаж, решена с елегантни дървени колонки и арки, покрити отгоре с мазилка. Декоративната аркатура по фасадата е цементова, а не от издадени тухли. Именно поради това е толкова ажурна и лека. Външната едро пръскана и грапава оригинална мазилка също играе важна роля за общото пространствено възприемане. Ажурни чугунени решетки служат за парапети по балкони и лоджии. И тук във фасадата присъстват любимите на арх. Койчев удължени прозорци, особено подчертани в еркери-

Обр. 3. Разпределение партер. Състояние 1988 г.

те. Те също са добре детайлизирани, с дребен растер на членение в горната си част. Сега малко от тях са запазени. По етажи жилищата са били решени като самостоятелни (по едно жилище на етажна площадка), просторни, при вестибюлна планова схема и добро функционално зонироване. За своето време те са модерни и предлагат висок комфорт за обитаване на хора от средната класа и средите на интелигенцията, каквито са били собствниците-инженери.

Впоследствие (вероятно след 1945 г.) някои от тези жилища са разделени на две, за да бъдат настанени в сградата под наем повече обитатели. И в трите секции главната стълба е каменна, двураменна, покрита с красива мозайка и снабдена с ажурен метален парапет.

Партерният етаж във всяка секция по първоначалната планова схема има връзка с втора, вита стълба, със самостоятелен изход към тогава озеленения двор. Жилищната сграда в интериора е била много богата на архитектурно-художествен синтез, проектиран най-вероятно от самия автор. За съжаление някои от тези елементи вече не съществуват. Във всяко жилище е имало високи кахлени печки, които сега са запазени единично. Интерес за бъдещо проучване представляват и декоративните метални решетки по парапети на стълбища и балкони, които са решени в духа на общия архитектурен стил. Запазена е подовата мозайки при входовете на всяка секция. На места съществуващата оригинална дървена дограма по прозорци може да послужи като образец за подмяна при една бъдеща реставрация. Подобен паметник на културата като пример на важен етап в жилищното строителство у нас си заслужава да бъде подробно проучен и реставриран по първоначалния проект на арх. Койчев както по фасадите, така и в интериора. Разбира се, с оглед на собствеността сега, подобна идея граничи с утопията, но не пречи да мечтаем.

Обр. 4. Ситуация на застрояването по ул. „Добруджа“

Едва ли настоящите обитатели ценят малкото, което е останало от новаторското за времето си решение на автора. Сградата има и историческа стойност. Малко се знае за първите собственици-инженери, но има сведения, че в жилището на първия етаж от средната секция е живял писателят Асен Каменов. По данни от неговата съпруга за известно време в неговото жилище е живял и Никола Вапцаров. Явно са били приятели по писателска линия. Това вече си заслужава да бъде проучено от историците, още повече че е било по времето, когато жилищната сграда е съществувала във вида, в който нейният автор я е създал.

Последният от подбраните примери за софийските жилищни сгради на арх. Койчев се намира на късата, но застроена с представителни сгради ул. „Добруджа“. Тя е известна като жилищната сграда на Панайотов и е построена през 1925 г.⁴ Застрояването представлява поредица отново от три обема, свързани помежду си с отстъпи и разположени по дължината на тесен и дълъг парцел. По време на бомбандировките от Втората световна война, третата къща в дълбочината на двора е изгоряла изцяло. Средният обем също е пострадал, но впоследствие е възстановен по съществуващия конструктивен скелет. За съжаление, днес не можем напълно да се възхищаваме от цялостта на това творение, поради неговата незавършеност. Вероятно по времето, когато арх. Койчев проектира жилищната сграда, е свободен архитект на частна практика (1922-1924). Една година след това той е назначен за началник на архитектурното отделение при Министерството на благоустройството, където остава на работа до 1928 г.

За сградата на ул. „Добруджа“ № 9 можем със сигурност да кажем, че това е четириетажна, жилищна кооперация, състояща се от три секции. Тук неизменно отново е налице желанието на автора за създаване на изразителни и разчленени обеми, и той съзнателно използва приложения преди десетина

Обр. 5. Ситуация на застрояването по ул. „Добруджа“

години принцип на застрояване по улица „11 август“ №№ 5, 7, 9. Кооперацията е налице, но тя представлява свързани помежду си, вече и на ниво терен, три ясно изразени архитектурни обема.

Обединяващ елемент е пълноценният мансарден етаж, който за щастие не е претърпял промени във времето в една от секциите. В обемно-пространствено отношение автентичността на сградата е сравнително добре запазена, като изключим отсъствието на третата секция по споменатите причини. Тук желанието на арх. Койчев за пластичност и членение по фасади е решено с други изразни средства. Липсват еркери, балкони и лоджии, но изразителността на образа идва от подчертаване ъглите на застрояване и из-

⁴ Жилищна сграда, под № 578 в списъка за ЦГЧ, кв. 456, архитектурен ПК, обявен в ДВ бр. 40/1978г., категория „местно значение“, паспорт от 1988 г., НИПК

датините по фасади, които пък логично следват жилищната функция по етажи. При прозоречните отвори отново са налице така любимите му тесни и издължени прозорци с квадратен растер в горната си част. Съзнателното им размиване по височина на фасадите създава необходимата динамика на архитектурната композиция. Високият цокъл и рустиката са проведени по стените на партерния етаж по цялото протежение на двете секции. За съжаление втората от тях в дълбочината на двора при възстановяването не е запазила наклона на мансардния етаж и действа много тромаво. За наличието на оригинал по отношение на обемно-пространственото решение можем да говорим само за източната част на кооперацията, с лице към ул. „Добруджа“.

Не разполагаме с данни за плановата схема на жилищата по етажи и затова не можем да я коментираме. Най-вероятно е била вестибулна и с добро функционално зонирание. Едва ли много от тези жилища са запазили първоначалната си схема, защото се знае, че голяма част от тях дълги години са се ползвали от „Софжилфонд“, което означава преграждане, делба и т.н. В интериора на общите части на сградата (входове, стълбищни и етажни площадки) са налице запазени подове с оригинална многоцветна керамика, ажурни метални парапети, таблени дървени врати и др. Днес цветното решение на „фасадната реставрация“ е изключително неподходящо. Партерът е накъсан цветово, каменната облицовка по цокъла не се чете, фасадата е окабелена и окичена с ненужни подвижни елементи. Недвижимата културна ценност заслужава много повече, най-малкото да попадне в подходящите ръце при реставрацията, което по всичко личи досега не се е случило.

Определено първият собственик на кооперацията Панайотов е бил представител на едрата буржоазия и най-вероятно жилищната сграда е реституирана след промените през 1989 г. Такава би трябвало да е съдбата и на останалите три сгради, с изключение на собствената къща на арх. Койчев.

Дотук нищо не се каза за конструктивната система на жилищните сгради. Тя е еднаква и при четирите обекта. Монолитната стоманобетонна конструкция до 20-те години на ХХ в. все още не се прилага масово в жилищното строителство у нас. В случая конструкцията е масивна, с дебели носещи тухлени стени, като подовата част е гредоред, подсилен с метални релси. Има пруски сводове, има каменни стълбища – всичко, което съответства за конкретния период в жилищното строителство. Другото е по-важно – тези сгради, някои от тях на повече от 100 години, са много здрави и устойчиви на земетръс. Не износването на конструкции и строителни материали са причините за техническото им състояние, а човешката намеса. Може да се каже дори понякога и

човешкото бездействие.

Направихме опит да предствим четири творби на арх. Пенчо Койчев, създадени в период от двайсетина години и принадлежащи към една типологична група. Те са скромни на фона на монументалните му произведения и не са толкова известни. Това едва ли е от значение, защото те успешно допълват богатата му творческа биография и подчертано носят белезите на авторския му почерк. Хубаво би било, ако можем да направим нещо за тях и да върнем първоначалното им звучене. В някои от разглежданите примери промените са обратими. В случая се иска не само желание и средства от страна на собствениците, а и широко обществено участие на експерти, администратори и политици. Тогава бихме били спокойни, че ги предаваме по достойнство на тези след нас – бъдещите поколения.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Материали от Научно-документалния архив за недвижими паметници на културата на ОКИ „Музей за история на София“.

Недева, Мирков 2000: М. Недева, Н. Мирков. Софийското общинско управление 1878-1879, С. 2000

Юбилейна книга на град София (1878-1928), С, 1928.

Енциклопедия на изобразителните изкуства в България, т. 1, БАН, С. 1980

КИБА, БАН, С. 1969.

СОФИЙСКИТЕ ЖИЛИЩНИ СГРАДИ НА АРХ. ПЕНЧО КОЙЧЕВ

Валентина Върбанова

РЕЗЮМЕ

Архитектурното творчество на арх. Пенчо Койчев е добре проучено по отношение на неговите монументални творби – съдебни палати, здравни, транспортни и учебни сгради. Изследователите отделят по-малко внимание на неговото жилищно строителство. В настоящата статия са включени четири жилищни сгради, проектирани от него в София. Всяка една от тях има статут на недвижима културна ценност.

КЛЮЧОВИ ДУМИ

жилищни сгради, арх. Пенчо Койчев, София, първа половина на XX в., културно-историческа стойност, недвижими културни ценности

АВТОР

*доц. д-р Валентина Върбанова
РИМ - София
гр. София, пл. Бански № 1
valentina.varbanova@abv.bg*

SOFIA'S BUILDINGS OF ARCHITECT PENCHO KOYCHEV

Valentina Varbanova

RESUME

The architectural creativity of architect Pencho Koychev is well explored in terms of his monumental works – Courthouse, health and educational buildings. Researchers devote less attention to its housing. The following report includes four residential buildings in Sofia, designed by architect P. Koychev between 1907 and 1926, probably when he when he freelanced. Their cultural and historical value was appreciated long time ago and they have the status of monuments of culture (cultural values). The research includes an assessment of their condition today regarding the authenticity of planning and spatial solution (including Upgrades), changes in the interior, architectural and artistic synthesis and technical condition. All of the presented buildings need a modern restoration interventions in order to represent the dignified work of architect P. Koychev to the future generations.

KEYWORDS

residential buildings, arch. Pencho Koychev, Sofia, cultural and historical value, cultural monuments

AUTHOR

*Associate Professor, Ph.D., Arch. Valentina Varbanova
Regional Historical Museum - Sofia
1, Banski square, 1000 Sofia, Bulgaria
valentina.varbanova@abv.bg*